

THEORIE

Wat is economie?

'De economie' is vaak in het nieuws. Online krantenkoppen als: "Uitgaven consumenten groeien minder snel", "Buitenland remt groei economie Nederland", "Winst Rabobank flink gestegen" en "De zoveelste grote tegenvaller voor het Zuidasdok" hebben allemaal met economie te maken. Maar wat is economie eigenlijk?

In dit eerste onderwerp staat de vraag "Wat is economie?" centraal. Voor het beantwoorden van deze vraag kijken we naar vijf belangrijke sectoren (ook wel 'onderdelen') van een economie: **consumenten, producenten, de overheid, geld en banken en het buitenland**. Je leert welke rol elke sector in de economie heeft en wat de relatie is met de andere onderdelen.

De theorie is altijd als volgt opgebouwd: een korte inleidende tekst over het onderwerp, daarna de leerdoelen en vervolgens een samenvatting waarin alle theorie uitgelegd wordt. Na de theorie volgen grote opgaven.

LEERDOELEN

- 1 Je kunt de begrippen behoeften, middelen, schaarste en consumptie uitleggen.
- 2 Je kunt het verschil tussen een geld- en een goederenstroom uitleggen.
- 3 Je kunt de vier productiefactoren en de vijf primaire inkomens noemen.
- 4 Je kunt de toegevoegde waarde van een onderneming berekenen.
- 5 Je kunt een bedrijfskolom tekenen en uitleggen dat elke schakel waarde toevoegt aan een product.
- 6 Je kunt het onderscheid tussen individuele goederen, collectieve goederen en quasi-collectieve goederen uitleggen en je kunt uitleggen waarom de overheid sommige individuele goederen produceert en levert.
- 7 Je kunt de begrippen directe ruil, indirecte ruil, chartaal geld en giraal geld uitleggen.
- 8 Je kunt uitleggen wat het verschil is tussen de intrinsieke waarde van geld en de nominale waarde van geld.
- 9 Je kunt de drie functies van geld noemen.
- 10 Je kunt de belangrijkste taken van de centrale bank en commerciële banken uitleggen.
- 11 Je kunt de begrippen import en export uitleggen en het handelsbalanssaldo van een land berekenen.

SAMENVATTING

Bij het vak economie denken veel leerlingen meteen aan geld. Geld speelt inderdaad een belangrijke rol in de economie. En omdat de meeste mensen over een beperkte hoeveelheid geld beschikken, moeten ze dagelijks keuzes maken. Economie gaat over **kiezen**. Jij moet ook elke dag keuzes maken: wat eet je als ontbijt? Welke kleding trek je aan? Ga je met de fiets of de bus naar school? Ga je 's avonds sporten of een film kijken? Je kunt niet alles doen en als je kiest voor het ene kun je het andere niet doen.

Bij het maken van keuzes ben jijzelf betrokken. Maar ook **producenten** (ondernemingen) spelen hierbij een rol. Het eten dat bij het ontbijt op je bord ligt, is door een onderneming geproduceerd. De kleding die je aantrekt, is waarschijnlijk grotendeels gemaakt door bedrijven in het buitenland. Het geld dat je nodig hebt om de bus te betalen, staat op een rekening bij een bank. En de school waar je naartoe gaat, wordt deels betaald met geld dat afkomstig is van de overheid. Je merkt al dat er in een economie veel verschillende partijen zijn: consumenten, producenten (in Nederland en het buitenland), banken en de overheid.

Om de economie beter te begrijpen kijken we in dit onderwerp naar: **consumenten, producenten, de overheid, geld en banken en het buitenland**. We zullen zien dat deze sectoren niet los van elkaar staan en allemaal met elkaar te maken hebben.

Consumenten

Mensen moeten elke dag keuzes maken en kunnen niet alles doen en kopen. Om de keuzes die een mens maakt te begrijpen, kijken we naar de **behoeften** en de **middelen**:

1. Behoeften	2. Middelen
	
<ul style="list-style-type: none"> • Een behoefte betekent dat je een goed of dienst nodig hebt of graag wilt hebben. • Eerste levensbehoeften zijn goederen en diensten die een mens nodig heeft om te overleven (bijvoorbeeld: voeding en kleding). • Luxe producten zijn goederen en diensten die een mens koopt om het leven comfortabeler te maken (bijvoorbeeld: een auto en een laptop). 	<ul style="list-style-type: none"> • De middelen van een mens zijn tijd en geld. • Geld dat iemand verdient door te werken, heet inkomen. • Je kunt ook geld krijgen, bijvoorbeeld zakgeld van je ouders. • Dat geld kun je op een sparrekening zetten bij een bank. • Je kunt je geld maar één keer uitgeven en je tijd maar één keer besteden.

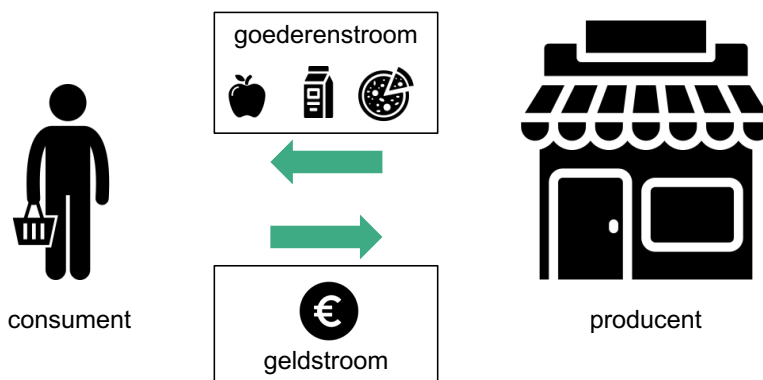
Een mens heeft onbeperkte behoeften en een beperkte hoeveelheid geld en tijd om in die behoeften te voorzien. In de economie heet dit **schaarste**. Schaarste dwingt een mens tot het maken van keuzes. Als je tijd besteedt aan een hobby kun je diezelfde tijd niet aan school besteden. Als je geld uitgeeft aan eten kun je dezelfde euro's niet besteden aan kleding. Als je iets kiest, kun je het andere dus niet meer doen. In de economie zijn goederen en diensten schaars als er middelen aan worden besteed om ze kopen of te maken.

Het verschil tussen goederen en diensten

Een kenmerk van goederen is dat je ze kunt aanraken. Goederen zijn tastbaar of anders gezegd: goederen zijn **materieel**. Diensten kun je niet aanraken, deze zijn ontastbaar of **immaterieel**. Er zijn meer verschillen tussen goederen en diensten. Van diensten kun je bijvoorbeeld geen voorraad aanleggen. En bij een dienst vallen productie en consumptie samen. Als je bijvoorbeeld naar een concert gaat, ben je aanwezig om naar de muziek te luisteren (consumptie) die de artiesten maken (productie).

Consumptie leidt tot geld- en goederenstromen

Met de middelen die iemand heeft, kan hij goederen en diensten kopen om te voorzien in zijn behoeften. Het kopen van goederen en diensten heet **consumptie**. Een consument doet boodschappen bij een producent (de supermarkt) en koopt bepaalde producten tegen betaling. Omdat een consument moet betalen voor de boodschappen ontstaat er op het moment van consumptie een **geldstroom** van de consument naar de producent.

In een economie vinden niet alleen geldstromen plaats, maar ook **goederenstromen**. Er gaat bijvoorbeeld een goederenstroom van de producent naar de consument op het moment van aankoop van het goed. Vaak staat er tegenover een goederenstroom een geldstroom. Andersom is dat niet altijd het geval. Geld dat je op een spaarrekening zet, leidt niet tot een goederenstroom.

Producenten

Producenten zijn naast consumenten een tweede belangrijke partij in de economie. Producenten produceren goederen en diensten die consumenten kopen. Stel dat een fabrikant zonnebrillen produceert. Om een zonnebril te maken, heb je staal en plastic nodig. Staal en plastic zijn **grondstoffen** die een zonnebrillenfabrikant nodig heeft voor de **productie**. Voor de productie heeft de fabrikant ook elektriciteit nodig. Elektriciteit is een voorbeeld van een **hulpstof**.

Produceer met de inzet van productiefactoren

Met alleen grond- en hulpstoffen kan een fabrikant geen zonnebrillen produceren. De fabrikant heeft ontwerpers nodig voor de lenzen en monturen. Er is een fabriek nodig met machines die de lenzen en monturen maken. De fabrikant moet werknemers in dienst hebben die de machines bedienen. En er zijn vrachtwagens nodig voor het vervoer van de zonnebrillen naar de winkels waar ze verkocht worden. De middelen die nodig zijn om te produceren zijn de **productiefactoren**. Tijdens de productie worden de grond- en hulpstoffen met de inzet van productiefactoren omgezet in het eindproduct: zonnebrillen.

Er zijn vier productiefactoren:

- **Arbeid:** de werknemers
- **Kapitaal(goederen):** bijvoorbeeld de fabriek, machines en vrachtwagens
- **Natuur:** de grond waar de fabriek op staat
- **Ondernemerschap:** de eigenaar van de fabriek

Produceren is waarde toevoegen

Stel dat de zonnebrillenfabrikant van een bepaald model 1.000 zonnebrillen produceert en verkoopt. De verkoopprijs van een bril is gelijk aan € 100. De **omzet** van de fabrikant is gelijk aan de verkoopprijs x het aantal verkochte zonnebrillen. De omzet is in dit voorbeeld dus gelijk aan $100 \times 1.000 = € 100.000$. Stel dat de totale kosten van grond- en hulpstoffen voor de zonnebrillenfabrikant gelijk zijn aan € 25.000.

Het verschil tussen de omzet en de kosten van de grond- en hulpstoffen noemen we de **toegevoegde waarde**. Voor de zonnebrillenfabrikant is de toegevoegde waarde gelijk aan:

	Bedrag (€)
Omzet (prijs x aantal)	100.000
- Kosten grond- en hulpstoffen	<u>-25.000</u>
Toegevoegde waarde	75.000

De primaire inkomens

De werknemers in de fabriek werken niet voor niks. Ze ontvangen loon en leveren daarvoor arbeid. Voor de inzet van elke productiefactor bij het produceren, wordt een vergoeding betaald. De beloning voor de inzet van de productiefactoren noemen we de **primaire inkomens**. Er zijn vijf primaire inkomens:

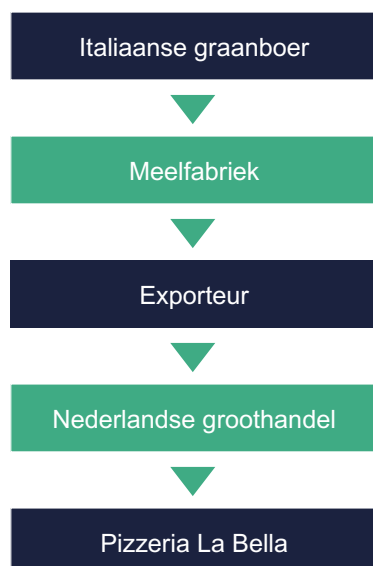
Productiefactor	Beloning (primaire inkomens)
Arbeid	Loon
Kapitaal(goederen)	Rente en huur
Natuur	Pacht
Ondernemerschap	Winst

Door in een land in een jaar alle primaire inkomens (loon, rente, huur, pacht en winst) bij elkaar op te tellen, bereken je het **nationaal inkomen**.

De bedrijfskolom

Je kunt je voorstellen dat een grondstof een lange weg aflegt voordat een consument een product koopt waarin diezelfde grondstof is verwerkt. Onderweg komt de grondstof verschillende bedrijven tegen. Als we deze bedrijven netjes onder elkaar zetten ontstaat er een **bedrijfskolom**. De bedrijfskolom toont dus de weg die een product doorloopt van begin tot eind. Elk onderdeel van de bedrijfskolom wordt een schakel genoemd. In elke schakel vindt er productie plaats en wordt er waarde toegevoegd.

Voorbeeld bedrijfskolom: van graan tot pizza

Een Italiaan zal zeggen dat het beste meel voor een pizza van een graanboer uit Italië komt. Het startpunt van de bovenstaande bedrijfskolom is dus de Italiaanse graanboer. Na de oogst wordt het graan verkocht aan de meelfabriek die er meel van maalt. De meelfabriek verkoopt het meel aan een exporteur. De exporteur verpakt en verscheept het meel naar een Nederlandse groothandel. Pizzeria La Bella koopt meel in en maakt er een pizza van die uiteindelijk op het bord van een consument belandt.

Elk onderneming in de bedrijfskolom voegt waarde toe en kan voor het verbeterde product een hogere prijs vragen aan de volgende schakel.

De overheid

Naast consumenten en producenten speelt de overheid een belangrijke rol in de economie. De overheid produceert ook goederen en diensten. Er zijn twee soorten goederen die door de overheid geproduceerd worden: **collectieve goederen** en **quasi-collectieve goederen**.

Collectieve goederen zijn bijvoorbeeld de politie, rechtspraak en defensie van een land. De overheid 'produceert' deze goederen omdat veiligheid belangrijk is voor de inwoners van het land. Een voorbeeld van een quasi-collectief goed is onderwijs. De overheid is verantwoordelijk voor onderwijs omdat ze het belangrijk vindt voor de ontwikkeling van burgers.

Wat is het verschil tussen een collectief goed en een quasi-collectief goed? Om dat te begrijpen moet je eerst weten wat **individuele goederen** zijn. In de onderstaande tabel worden de drie soorten goederen uitgelegd:

	Omschrijving	Voorbeelden
Individuele goederen 	<ul style="list-style-type: none"> Een individueel goed moet aan twee voorwaarden voldoen: <ul style="list-style-type: none"> Je moet betalen voor het goed, anders kun je het goed niet gebruiken Als jij het goed koopt, kan een ander het niet kopen. We noemen dit rivaliserend. 	<ul style="list-style-type: none"> Bijna alle goederen Bijvoorbeeld: een appel bij de Lidl
Collectieve goederen 	<ul style="list-style-type: none"> Een collectief goed moet aan twee voorwaarden voldoen: <ul style="list-style-type: none"> Het is niet mogelijk mensen uit te sluiten van gebruik van het goed. Ook als ze er niet voor betalen. Het gebruik van het goed door de één gaat niet ten koste van het gebruik door de ander. We noemen dit niet-rivaliserend. 	<ul style="list-style-type: none"> Dijken Rechtspraak Politie Defensie Straatverlichting
Quasi-collectieve goederen 	<ul style="list-style-type: none"> Een quasi-collectief goed is een individueel goed dat door de overheid geproduceerd en geleverd wordt. Bijvoorbeeld om maatschappelijke redenen (denk aan het controleren van de kwaliteit of het belang voor de samenleving). 	<ul style="list-style-type: none"> Onderwijs Snelwegen Bibliotheek

Geld en banken

Consumenten, producenten en de overheid kunnen in een economie niet zonder geld en banken. We kijken eerst naar de rol van geld in de economie en vervolgens naar twee soorten banken.

Geld en ruil

Tegenwoordig is geld een algemeen geaccepteerd middel om mee te betalen. Dit is niet altijd zo geweest. Toen er nog geen geld bestond, maakten mensen gebruik van **directe ruil**. Dit houdt in dat mensen goederen ruilden tegen andere goederen. De bakker ruilde bijvoorbeeld broden met de boer en kreeg er vlees en eieren voor terug. Toen er nog weinig verschillende beroepen waren, was directe ruil een handige manier om goederen met elkaar te ruilen. Toen er meer beroepen kwamen, werd dit steeds moeilijker. Hoeveel broden betaal je een kleermaker voor een broek? Mensen zochten een oplossing voor dit probleem en vonden dit in de vorm van geld.

Met de komst van geld spreken we van **indirecte ruil**. Bij indirecte ruil worden goederen geruild tegen geld. In eerste instantie was er alleen **chartaal geld**. Dit is contant geld in de vorm van munten en bankbiljetten. Pas later kregen mensen de beschikking over digitaal geld, dus geld op een bankrekening. Digitaal geld wordt **giraal geld** genoemd.

De waarde van geld

Als het gaat over de waarde van geld zijn twee dingen belangrijk:

- De **intrinsieke waarde van geld** is de waarde van het materiaal waarvan een bankbiljet of munt is gemaakt. Voorbeeld: het maken van een munt van € 1,- kost ongeveer € 0,10
- De **nominale waarde van geld** is de waarde die op een bankbiljet of munt staat.

Drie functies van geld

Geld is niet alleen handig om producten mee te kopen. Je kunt geld ook gebruiken om mee te rekenen en je kunt geld sparen. Geld heeft dus drie functies:

Functie 1: ruilmiddel	Functie 2: rekeneenheid	Functie 3: oppotmiddel
		
<ul style="list-style-type: none"> • Je kunt goederen en diensten kopen met geld (indirecte ruil). • Voorwaarden voor een geschikt ruilmiddel: deelbaar, handzaam, duurzaam, moeilijk om na te maken. 	<ul style="list-style-type: none"> • Je kunt de waarde van goederen en diensten in geld uitdrukken en deze onderling vergelijken. 	<ul style="list-style-type: none"> • Je kunt geld sparen voor toekomstige uitgaven. • Geld maakt het mogelijk om consumptie uit te stellen.

Commerciële banken

We maken onderscheid tussen twee soorten banken in Nederland: commerciële banken en de centrale bank.

Banken die gericht zijn op geld verdienen, zijn **commerciële banken**. ING is de grootste Nederlandse commerciële bank. Commerciële banken zorgen ervoor dat gezinnen, bedrijven en de overheid onderling girale en chartale betalingen kunnen doen. Het grootste deel van de betalingen zijn tegenwoordig digitaal (giraal). Banken verzorgen dus het **betalingverkeer**.

Daarnaast hebben banken een belangrijke rol in de economie omdat ze spaarders en leners bij elkaar brengen. Het geld dat iemand op zijn spaarrekening zet, kan een commerciële bank namelijk voor een deel uitlenen aan een gezin of bedrijf dat geld nodig heeft.

Een consument met geld op een (spaar)rekening krijgt van de bank een beloning in de vorm van **rente** (of: interest). De rente die een spaarder van een bank ontvangt, wordt genoteerd als een percentage. De spaarder ontvangt van de bank het rentebedrag op zijn (spaar)rekening.

Getallenvoorbeeld sparen

Aziza heeft een spaarrekening bij ING bank. Op 1 januari stort zij € 800,- op haar rekening. De rest van de maand doet Aziza geen stortingen of opnames. Het rentepercentage op de spaarrekening is 2,4% per jaar. Op 31 december ontvangt Aziza $800 \times 2,4 / 100 = € 19,20$.

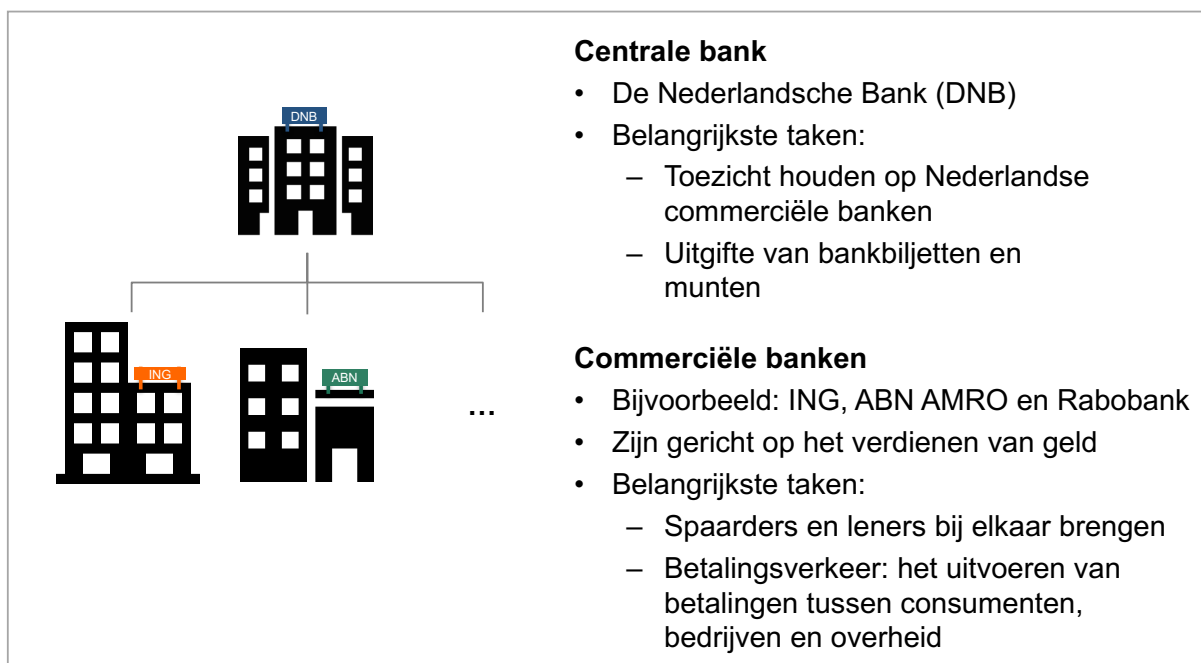
Een bank die geld uitleent, ontvangt van de lener rente als beloning voor het uitleenen. Het rentepercentage dat iemand moet betalen die geld leent, is vaak flink hoger dan het rentepercentage op een spaarrekening. De bank loopt bij een lening namelijk het risico dat de lener het bedrag niet terug kan betalen. Voor dat risico vraagt de bank een vergoeding in de vorm van een hoger rentepercentage.

De centrale bank

Een centrale bank is niet gericht op het verdienen van geld en wordt ook wel de bank van de banken genoemd. De centrale bank van Nederland is **de Nederlandsche Bank (DNB)**. Een belangrijke taak van DNB is toezicht houden op de commerciële banken. DNB stelt daarom regels op waar commerciële banken zich aan moeten houden. Het is bijvoorbeeld belangrijk voor de economie dat Nederlandse commerciële banken niet failliet gaan. Dit kan grote gevolgen hebben voor consumenten, producenten en andere banken.

Een andere taak van DNB is het maken en verspreiden van bankbiljetten en munten. Door echtheidskenmerken zoals een hologram, watermerk en veiligheidsdraad aan een bankbiljet toe te voegen, is de kans kleiner dat het nagemaakt kan worden. Dit is belangrijk omdat geld vooral gaat over **vertrouwen**. Consumenten moeten erop kunnen vertrouwen dat ze hun geld altijd en overal in Nederland (en Europa) kunnen gebruiken.

We hebben in Nederland dus twee soorten banken op twee verschillende niveaus:

Het buitenland

Tot slot kijken we naar de rol van het buitenland. Met het buitenland bedoelen we buitenlandse bedrijven. Nederland heeft een **open economie**: er is veel handel met het buitenland. Omdat Nederlandse bedrijven niet alles zelf kunnen produceren, **importeren** (of: invoeren) ze goederen en diensten van buitenlandse bedrijven.

Daarnaast verkopen Nederlandse bedrijven goederen en diensten aan buitenlandse bedrijven. We noemen dit **exporteren** of uitvoeren. Import en export zorgen voor handel tussen landen.

Import en export hebben verschillende voordelen:

- Nederlandse bedrijven kopen goederen en diensten van buitenlandse bedrijven
- **Import** heet ook wel **invoer**
- Voordelen van import voor Nederland:
 - Consumenten kunnen in Nederland buitenlandse producten kopen
 - Import zorgt voor concurrentie tussen bedrijven wat kan leiden tot een lagere prijs

- Nederlandse bedrijven verkopen goederen en diensten aan buitenlandse bedrijven
- **Export** heet ook wel **uitvoer**
- Voordelen van export voor Nederland:
 - De inkomsten uit export zorgen voor winst bij bedrijven
 - Werkgelegenheid: export zorgt voor banen in Nederland
- Gevolg: meer welvaart voor iedereen

Handelsbalans

Op de **handelsbalans** van een land staan de ontvangsten door de export van goederen en diensten en de uitgaven door de import van goederen en diensten in een bepaalde periode (vaak een jaar). De ontvangstenkant van de Nederlandse handelsbalans toont de waarde van de export in euro's. De uitgavenkant van de Nederlandse handelsbalans toont de waarde van de import in euro's.

Met behulp van de waarde van de export en import in euro's in een jaar kan het **handelsbalanssaldo** van een land bepaald worden:

$$\text{Handelsbalanssaldo} = \text{waarde export} - \text{waarde import}$$

Getallenvoorbeeld handelsbalans

Nederland exporteert in 2021 voor € 14,1 miljard aan goederen richting China. In hetzelfde jaar importeert Nederland voor € 53,6 miljard aan goederen uit China. Het Nederlandse handelsbalanssaldo met China in 2021 is gelijk aan $14,1 - 53,6 = -€ 39,5$ miljard. Het handelsbalanssaldo van Nederland met China in 2021 is negatief, er is sprake van een tekort.